

Summary

The principles of selection of reasons of urbanonyms naming are considered in the article; group of unofficial associative names is analysed.

Key words: *urbanonym, motivational base, unofficial urbanonym, associative names.*

УДК 811.161.2'373.22 (477.44)

Павликівська Н. М.

*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського*

МІКРОГІДРОНІМИ ВІННИЧЧИНИ

Серед топонімічних досліджень важливе місце посідає вивчення водних назв, які створюють одну з найглибінніших закодованих інформативних систем. Дослідженню гідронімії України присвячено низку фундаментальних праць. 1979 року вийшов у світ „Словник гідронімів України”, який містить понад 20000 назв річок і рік та майже 24000 варіантів цих назв.

Однак назви непротічних вод України досліджені ще недостатньо. Їхня кількість помітно зменшується, певна частина забувається. Тому актуальним є питання наукового осмислення цього шару гідроніміїної лексики, яка зберігається в усному мовленні населення, виступає досить важливим джерелом історії краю.

Перші публікації, які порушували цю проблему, з'являються в 60-і роки – у період особливо активної діяльності УОК і згуртованих навколо неї ономастів – коли була проведена 3-я республіканська ономастична конференція, що мала суто гідронімічну спрямованість.

На 4-й і 5-й ономастичних конференціях (Одеса – 1969 р. і Запоріжжя – 1975 р) лімнонімічна тематика майже зовсім не була представлена. Водночас у 60–70-і роки з'являються дослідження з української гідронімії, в яких поряд із потамонімами (що є головним об'єктом вивчення) розглядаються і назви непротічних вод (І. В. Муромцев, А. А. Корепанова, М. Ф. Пономаренко, О. С. Стрижак). Особливо повно лімнонімія і гелонімія басейну Десни відображені у монографії А. П. Корепанової „Словотворчі типи гідронімів басейну Десни” (1967 р.).

У 70-і роки вивчення назв непротічних вод відзначалося нерегулярним і опосередкованим характером: ономастів вони цікавили тільки з погляду відображення в них місцевої гідрографічної термінології. Тут передусім слід назвати кандидатську дисертацію Є. О. Черепанової „Географічна термінологія Чернігівсько-Сумського Полісся” (1973 р.), статті І. М. Железняк „Гідроніми країни як джерело відновлення деяких гідрографічних термінів” (1974 р.), Я. О. Пури – „Мікротопонімія Ровенщини від гідронімів” (1976 р.). Деякі відомості про назви непротічних вод України можна знайти у публікаціях цього періоду: К. С. Баченко – „Місцеві апелятиви в топонімії Хмельниччини”, М. П. Тимченко і Л. Д. Гострик – „Порівняльна характеристика структури мікротопонімів Бузького басейну Миколаївської області”, О. П. Григорук – „Мікротопонімія села Полянецького Савранського району Одеської області”, В. В. Чумак – „Мікротопоніми с. Плоскої на Одещині” (зб. „Питання ономастики Південної України”, К., 1984), В. Т. Горбачук – „Гідронімія Вінниччини” (1974 р.). 1979 року опублікована стаття Є. М. Черняхівської „Українські назви гідроспоруд у порівнянні з російськими”, у якій йдеться про назви штучних водоймищ і водосховищ.

Не надано належної уваги вивченню непротічних вод і у 80-і роки. Однак у деяких працях, присвячених вивченню протічних вод, розглядаються окремі мікрогідроніми (І. М. Железняк – „Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя” (1987 р.); О. П. Карпенко – „Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини” (1989 р.). 1989 року було опубліковано роботу Я. О. Пури „Озера Ровенщини”.

У 90-х і 2000-х роках з’являються наступні публікації, присвячені назвам непротічних вод України: Н. М. Павликівська – „Лексико-семантичні і словотвірні типи назв непротічних водоймищ Поділля” (дис. ... канд. філол. наук, Дніпропетровськ, 1991 р.); І. М. Железняк – „Матеріали до „Словника гідронімів України (непротічні води): Кіровоградська область” (1992 р.); „Матеріали до „Словника гідронімів України (непротічні води): Вінницька область” (1994 р.); О. П. Карпенко – „Матеріали до „Словника гідронімів України (непротічні води): Херсонська область” (1992 р.), „Матеріали до „Словника гідронімів України (непротічні води): Дніпропетровська область, Запорізька

область, Кіровоградська область” (1994 р.); В. В. Лучик – „Мікрогідроніми і норма” (1996 р.) та ін.

На сьогодні маємо „Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина” (уклад.: І. М. Железняк та ін.; під ред. О. П. Карпенко (2004 р.)) та „Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель”, Т. 1 (упоряд. Г. Л. Аркушин) (2006 р.).

Згаданий „Словник мікрогідронімів України” містить значну кількість назв непротічних водних об’єктів (озер, боліт, водойм, ставків, криниць, копанок, колодязів, заток, лиманів тощо) окремих регіонів України. Кожна словникова стаття у стисло-конденсованій формі передбачає лінгвістичну характеристику, географічну локалізацію об’єкта, фіксує сучасні та історичні, літературні й діалектні, подекуди іншомовні форми найменування, а також інші його варіанти.

„Словник мікротопонімів і мікрогідронімів” подає матеріали, територія записів яких – північно-західна Україна (Волинська та Рівненська області, північ Львівської, Тернопільської і Хмельницької), Берестейщина і Пинщина (центр, захід і південь Брестської області Республіки Білорусь), частково Холмщина і Підляшшя (воєводств Республіки Польща). За словами упорядника, у Словнику представлені матеріали різні як за повнотою, так і за територією охоплення, однак у них спільна риса – ними користуються українці у своєму побутовому спілкуванні.

Метою нашої розвідки та основним завданням є укладання „Словника мікрогідронімів Вінниччини”.

Об’єктом дослідження слугували назви озер, боліт, штучних водоймищ (ставків і под.), колодязів (криниць, копанок, ковбань), торфовищ, долин. Оскільки до уваги береться широке коло назв, то поряд із терміном „назви непротічних вод” оперуємо також терміном „мікрогідроніми”. Термін „мікрогідронім”, подібно терміну „мікротопонім”, не збігається з лексичним значенням „малий”. Мікрогідронім – це слово, і значення його не залежить від величини гідрооб’єкта. Насамперед мікрогідроніми мають свої особливості, які виявляються у їхньому семантичному і структурному оформленні, а також у сфері поширення.

Переважна кількість мікрогідронімів є суто українськими утвореннями, основу яких становлять як апелятиви різного значення, так і власні найменування. Однак серед них трапляються окремі лексеми або

їх частини, запозичені з інших мов, зокрема молдавської (*Ода́я, Валігло́т, Валя́манта, Ізво́р*), латинської через польську (*Фо́са*), грецької (*Лима́ня*), тюркських (*Сага́*).

У **семантичному плані** мікрогідронімам притаманні такі ознаки:

1. Зв'язок з етимологічним значенням того слова, яке лежить в основі назви (*Ви́ла, Штани́, Стрілі́ця, Глі́няники*).

2. Семантичною базою гідрооснови багатьох мікрогідронімів є: **географічні терміни** (*Руда́, Фо́са, Бака́ї, Ріжо́к, Топі́ло, Жо́лоб, Мо́чар*), **антропоніми** (*Іва́нів, Марі́їна, Лесько́ва, Дро́здів*), **ойконіми** (*Маркі́вський* – від с. Марківка, *Федорі́вський* – від с. Федорівка, *Гуліве́цький* – від с. Гулівці, *Кавкуля́нський* – від с. Кавкули).

3. Мікрогідроніми частіше, ніж інші класи назв, утворюються на основі діалектної лексики. За своїм походженням мікрогідроніми надзвичайно близькі до народної діалектної мови і часто стоять на межі між назвою і загальним словом. Вони органічно входять у систему окремих говірок та діалектів. Мікрогідроніми Вінниччини належать до подільської групи говорів південно-західного наріччя. Чимало з них відображають особливості місцевої діалектної лексики: оз. *Баранцо́ве* (с. Гранів Гайс. Вн), ст. *Кравцо́вий* і дол. *Кравцо́ва* (с. Жерденівка Гайс. Вн), дол. *Гада́мова* (Гадам – Адам) (с. Сербинівка Жмер. Вн), ст. *Ригі́рів* (Ригор – Григор) (с. Серебря Берш. Вн), ст. *Ликса́ндриків* (Ликсандр – Олександр) (с. Кармалюкове Жмер. Вн), дол. *Кобо́цова Лева́да* (сmt. Дашів Іллін. Вн), ст. *Вла́нівський* (с. Уланів Хмільн. Вн), ст. *Зі́мний* (с. Ставки Берш. Вн), ст. *Ви́шиній* (с. Почапінці Жмер. Вн), ст. *Горі́шиній* (с. Чернявка Орат., с. Перепільчинці Шар. Вн), кр. *Больні́чна* (сmt. Дашів Вн), ст. *Бака́йка* (с. Михайлівка Бар. Вн), ст. *Хво́са* (с. Вінож Мур. Кур. Вн).

4. Для мікрогідронімів характерне контактне перенесення назв (за суміжністю) – ст. *Звіня́чка* і ліс *Звіня́чка*, коп. *Їжако́ва* і гора *Їжако́ва*, ст. *Слу́пич* і ліс *Слу́пич*.

У **структурному відношенні** мікрогідроніми виявляють такі особливості:

1. Складаються із двох компонентів: препозитивного прикметника і постпозитивного номенклатурного слова (*Широ́ка Долина, Нові́й Бака́ї, Старечі́й Яр, Хресто́ва Руда́, Ліса́ Гора́*), або навпаки – препозитивного номенклатурного слова і постпозитивного прикметника (*Руда́ Шмельова, Доли́на Панько́ва, Доли́на Ясьова*).

2. Продуктивність прийменниково-іменникових форм (назв-орієнтирів) на зразок *Під Чаву́нкою, На Ху́торі, На Теплі́чино, За Горо́дами, На Баи́тані, Коло Вакули, На Гі́рнях*.

Окрім цього, продуктивними є назви у формі *genetivus singularis* та *pluralia tantum* (*Став Нови́цького, Кри́ниця Пётрика, Болото́ Музи́ки, До́ліна Бурла́ки; Жолубі́, Гли́няники, Ваня́рки, Ві́ла, Шта́ні*).

Сфера поширення мікрогідронімів дуже вузька, має локальний характер, оскільки вони функціонують на незначній території і серед невеликої кількості мовців.

Матеріалом дослідження слугували в основному експедиційні (польові) записи мікрогідронімів та анкетування протягом 1989–2012 років у кількості 4000 назв.

Словникова стаття підготовлена до друку Словника містить стислу лінгвістичну характеристику (форму називного та родового відмінків, числову та родову диференціацію, наголос), географічну локалізацію об'єкта з орієнтацією на сучасний адміністративно-територіальний устрій населених пунктів, районів Вінницької області, літературні й діалектні форми найменування, інші його варіанти. У лексикографічній статті присутній номенклатурний термін (бол. – болото, оз. – зеро, дол. – долина, кр. – криниця, коп. – копанка та ін.). Слова в реєстрі розміщені в алфавітному порядку (наприклад: **Безо́дня**, -і, ж.; став, с. Кантелина Іллін. р-ну (1990, Анк.); **Діде́нкова Гре́бля**, -ої, -і, ж.; став, с. Дашківці Літ. р-ну (2011, Експ.); **Коло Гре́блі**, прийм.-імен. конструкція; коп., с. Кальнишівка Тивр. р-ну (2006, Анк.); **Лаві́нської**, *gen. sing.*; кр., с. Довжок Ямп. р-ну (2010, Анк.); **Філі́пові**, *Філі́пових*. мн.; кр-ці, с. Качанівка Хмільн. р-ну (1990, Експ.)).

Підготовлені матеріали, можуть зацікавити мовознавців, зокрема ономастів та діалектологів, студентів-філологів й усіх шанувальників рідного слова.

Список використаної літератури

1. Лучик В. В. Мікрогідроніми і норма / В. В. Лучик // Культура слова : міжвід. зб. / [ред. : С. Єрмоленко]. – К., 1996. – Вип. 46 – 47.

2. Словник мікрогідронімів України. Волинь. Житомирщина. Запоріжжя. Київщина. Кіровоградщина. Полтавщина. Черкащина / [уклад. : І. М. Железняк та ін.; під ред. О. К. Карпенко]. – К. : Обереги, 2004. – 448 с.

3. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / [упоряд. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т. 1. – 408 с.

Анотація

Стаття продовжує цикл публікацій автора з питань непротічних вод України, зокрема про укладання „Словника мікрогідронімів Вінниччини”.

Ключові слова: *гідронім, мікрогідронім, семантичні, структурні особливості, словникова стаття.*

Аннотация

Статья продолжает цикл публикаций автора по вопросам непроточных вод Украины, в частности о составлении „Словаря микрогидронимов Винниччины”.

Ключевые слова: *гидроним, микрогидроним, семантические, словообразовательные особенности, словарная статья.*

Summary

The article continues a cycle of the author's publications about nomens of Ukrainian stagnant waters, composition of „Dictionary of microhydronyms of Vynnytsia region” in particular.

Key words: *hydronym, microhydronym, semantics, word-formative features, article of a dictionary.*

УДК 37.02:811.161.2'373.21

Подлевська Н. В.

Хмельницький національний університет

ВИВЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКАМИ ТОПОНІМІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Профільне навчання у старшій школі – один із компонентів модернізації загальної середньої освіти, одна з найбільш життєво важливих освітніх реформ. Профілізація потрібна для забезпечення індивідуальних потреб старшокласників, які виявляють підвищений інтерес до окремих предметів, і для професійного самовизначення, успішної соціалізації, сприяння адаптації до самостійного життя в соціумі, виховання відповідальності за прийняття рішень.